

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Оксана Мельничук

викладач,

Комунальний заклад вищої освіти

«Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради,

E-mail: omelnicuk74@gmail.com

Наталія Ярошук

практичний психолог, викладач,

Комунальний заклад вищої освіти

«Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради,

E-mail: natalya.yar77@gmail.com

Несприятливі соціально-економічні та екологічні чинники призвели до погіршення здоров'я і найпотужніше впливають на дитячий організм. З розвитком суспільства і цивілізації кількість осіб із обмеженими психофізичними можливостями не зменшується, а навпаки збільшується. Відтак, перед людством постають нові проблеми, складність яких зумовлює комплексний підхід до їх розв'язання, а саме об'єднання знань медичних, психологічних і педагогічних наукових галузей.

Сьогодення ставить перед освітою нові завдання: виховати творчу, гармонійно розвинену особистість, яка гнучко орієнтується в умовах мінливої дійсності, спроможну опановувати принципово нові галузі знань та види діяльності. Тому, є актуальною проблема вивчення і розвитку пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Впродовж останнього десятиліття такі вітчизняні науковці як С. Богданов, В. Засенко, Н. Квітка, А. Колупаєва, Н. Компанець, О. Таранченко, К. Тороп, О. Чеботарьова, В. Шевченко, Н. Ярмола та ін., займаються дослідженням проблеми соціалізації, інтеграції, реабілітації та адаптації осіб з особливими потребами до навчання закладах освіти. [2].

Психолого-педагогічний аналіз проблеми пізнавальної активності молодших школярів подано у працях Ш. Амонашвілі, І. Вікторенко, Г. Коберник, Т. Торчинської, Л. Хітяєвої, Л. Чосік.

З перших днів життя у дитини з порушеннями сенсорних органів або центральної нервової системи простежується вплив загальних і специфічних закономірностей порушеного розвитку. Насамперед, це проявляється у зниженій активності і реактивності дитини. Значна специфіка характерна і для сензитивних періодів розвитку, які відрізняються за тривалістю і за часом їх прояву. Сприятливі періоди є і у розвитку окремих психічних функцій та у формуванні складних систем (словесного мовлення, читання та ін.). Їх тривалість зумовлена фізіологічною зрілістю нервових структур, що становлять анатомо-фізіологічне підґрунтя відповідних функцій. У дітей з особливими освітніми потребами терміни дозрівання різних структур затримується по різному, що пояснюється різними формами і ступенями вираженості органічних ушкоджень, які викликають те чи інше порушення розвитку. Це має дуже важливе значення для формування складних вищих психічних функцій, оскільки в структуру кожної з них входить декілька більш простих функціональних систем. Наприклад, мовлення у дитини на початковому етапі формується на основі взаємодії слухового і рухового аналізаторів, згодом в цю складну функціональну систему підключається зоровий аналізатор. Орієнтовно це відбувається на етапі середнього дошкільного віку (5 років) і вважається початком сензитивного періоду для навчання читання. Зауважимо, що участь зорового аналізатора в формуванні функції читання і письма поступово вдосконалюється і ускладнюється протягом декількох років [3].

У ході індивідуального розвитку дитини з особливими потребами постійно відбувається «змагання» між незрілістю її структур та фондом зростання або розвитку. Тому, залежно від фактора, який переважає, за однакових умов в одних випадках можна очікувати патологічні зміни різного рівня складності.

Таким чином дітям з порушенням психофізичного розвитку властиві ускладнення темпу розвитку пізнавальної сфери та особистості, що зумовлено істотним та стійким локальним зрушенням дозрівання різних структур головного мозку. Психічні та пізнавальні можливості цих дітей перешкоджають успішному виконанню ними завдань та вимог, які ставить суспільство. Через переважання ігрових інтересів діти уповільнено звикають до дитячого колективу та умов перебування в закладі освіти. Зауважимо, що дошкільний і молодший шкільний вік є уразливими періодами «первинної незрілості» (3–11 років), а також період перебудови організму в період пубертату, коли раніше сформовані/не сформовані системи дитячого організму знову втрачають стан рівноваги і перебудовуються на «доросле» функціонування. І саме в цей період пізнавальна сфера дітей з особливими освітніми потребами характеризується наступними ознаками:

1. Порушення прийому, переробки, збереження і використання інформації

Зазвичай, при наявності порушень у розвитку порушується «розуміння» оточуючого світу, спотворюються різні параметри вивчення навколишньої дійсності. Наприклад, при сенсорних порушеннях відбувається спотворення інформації, яка надходить з органів чуттів на етапі її прийому через пошкоджений аналізатор, при порушенні емоційно-вольової сфери змінюється сприйняття, інтерпретація і використання соціальної інформації.

2. Порушення мовленнєвого опосередкування. На думку зарубіжних вчених (Л. Виготський) у дитини приблизно з двох років мова починає відігравати визначальну роль для подальшого розвитку усіх психічних процесів. Особливо велике значення має становлення регуляторної функції мови, що нерозривно пов'язано з розвитком мовленнєвої функції і лобних відділів головного мозку. Дослідження доводять, що при всіх порушеннях психічного розвитку спостерігається дивергенція невербальної і вербальної поведінки, що затримує нормальний розвиток дитини і вимагає застосування спеціальних підходів до організації навчання.

3. *Збільшення термінів формування уявлень і понять про навколишнє середовище.* Будь-який вид порушень у розвитку характеризується відсутністю адекватного психічного відображення дійсності, повним або частковим випадінням «психічного інструментарію», що проявляється у зниженні рівня інтелектуальних здібностей, соціальній неадекватності, «випадінням» певного виду інформації (зорової, слухової, зорово-слухової, рухової) про навколишню дійсність. Тому, для того, щоб у дитини з особливими освітніми потребами сформувалися повні та адекватні уявлення про оточуючий світ, необхідні, безумовно, триваліші терміни і спеціальні методи корекційно-розвиткової роботи.

4. *Ризик виникнення соціально-психологічної дезадаптації.* Дана ознака привертає до себе увагу в останні десятиліття у зв'язку з реформуванням освітньої галузі та підходам до означення соціальної компетентності осіб з інвалідністю загалом та дітей з особливими освітніми потребами зокрема. Адже, будь яке порушення створює дисбаланс між можливістю задоволення своїх базових, соціально психологічних потреб і умовами, що створені для цього (відсутність бар'єрів).

Також, поряд із загальними особливостями розвитку пізнавальної сфери у дітей з особливими освітніми потребами, можна виділити закономірності, специфічні для порушеного онтогенетичного розвитку: затримка в дозріванні мозку; затримка різного ступеня вираженості у формуванні ранніх і вищих диференційованих мозкових структур, таких, як лобні відділи головного мозку; недостатність загальної інтеграційної діяльності мозку; інертність психічної діяльності; нейродинамічні порушення, що виявляються в порушенні взаємодії між процесами збудження і гальмування (слабкість процесів гальмування, що веде до надмірної іррадіації збудження); порушення функцій активної уваги як базової умови ефективного включення в діяльність; труднощі (а іноді неможливість) засвоєння загальноосвітніх стандартів всіх рівнів освітньої системи.

У дітей з особливими освітніми потребами, які обумовлені тяжкими порушеннями окремих органів чуття: зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату відбувається «дефіцитарний» та/або «асинхронний» розвиток організму загалом та пізнавальних процесів зокрема. Адже, первинний дефект того чи іншого аналізатора (системи, аналізаторів) може призвести до уповільнення розвитку ряду функцій. Порушення розвитку, зазвичай мають напрям «знизу – догори». «Дефіцитарність» розвитку окремих сенсорних систем сприяє виникненню явищ ізоляції та обмеження інших систем. Наприклад, порушення зору призводить до недорозвитку координації між мовленням та діями. «Асинхронність» виявляється у недорозвитку одних аналізаторних систем за умови збереженості інших. Проте вирішальне значення в успішності корекційно-розвиткової роботи набуває первинна потенційна збереженість інтелектуальної сфери, інших сенсорних та регуляторних систем, рівень розвитку їх пізнавальної діяльності, психічних процесів, які дозволяють швидко та правильно орієнтуватись в навколишньому середовищі.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами необхідно приділяти велику увагу розвитку та корекції пізнавальних процесів. І лише в умовах адекватного виховання та навчання успішність компенсаторних процесів буде очевидною. У гіршому випадку виникає явище депривації, що призводить до порушення розвитку як когнітивних процесів, так і особистості дитини з особливими освітніми потребами.

Незважаючи на різноманіття змістовних і методичних засобів навчання, базовою умовою успішності корекційно-розвиткової роботи є облік всіх об'єктивних психічних закономірностей розвитку дитини з особливими освітніми потребами. Тому саме в початковій школі необхідно підбирати нові форми і методи навчання дітей, які будуть стимулювати їх пізнавальний розвиток, не порушуватимуть індивідуальності школяра та будуть спрямовані на максимальне розкриття природних психофізичних властивостей. Адже пізнавальна сфера має принципове значення у формуванні особистості, яка має особливі освітні потреби [1].

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч.-метод. посіб. : у 2 кн. Кн. 2. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навч.-метод. посіб. / Н. Ярмола та ін. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
3. Тарасун В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації : монографія. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2012. 412 с.